

Lotte Kecskeméten

A műről

Peter Hacks monodrámájának címe: *Lotte*. Alcíme: *Beszélgetés a Stein-házban a távollevő von Goethe úrról*. Témája: egy „rangbéli” asszonynak és egy „érdemdús” férfinak a kapcsolata – főként az asszony szemszögéből. Művészi alapötlete: a monodráma és a beszélgetés közt feszülő ellentmondás. A „beszélgetés” kettős értelmű: von Steinné a színpadon férjével beszélget, aki azonban bábu, a szó konkrét és átvitt értelmében egyaránt; házastársi magyarázkodása egyben alattvalói védőbeszéd, hiszen von Stein úr nemcsak férj, hanem a herceg közvetlen környezetéhez tartozó állami funkcionárius is, és a távollevő von Goethe úr, túl udvarlói státusán, egyben Weimar állami ügye. A második számú, fontosabb „beszélgetés”-t von Steinné vele bonyolítja le.

Azért olyan jó ez a Hacks-darab, mert többféle, egymást kiegészítő (de nem kizáró) értelmezést tesz lehetővé. Szólhatnak ezek a „beszélgetések” arról, hogy egy zsenivel nem lehet elviselhető kapcsolatot kiépíteni; egy másik előadás esetleg annak megmutatására helyezheti a hangsúlyt, hogy miként töri át az osztályelőítéletek roppant erejét a nagy személyiség és az általa kiváltott szenvedély; de előtérbe kerülhet a szereposztás is, amelyet a férfiaknak és nőknek hagyományosan el kell játszaniuk szerelmi játékaik során, pontosabban azok az eltérő nézőpontok, amelyekből ezt a szereposztást a „rangbéli” nő és az „érdemdús” férfi szemléli; állhat e párbeszédnek középpontjában egy okos és kifinomult asszony, aki éles ítélőképességével, jó megfigyeléseivel és nem utolsósorban pompás kifejezőkészségével mindent felfog, mérlegel, elrendez, aki nagy tudatossággal értékeli államát, férjét, környezetét, a számára feladatul rendelt, majd megszeretett férfiút – mindent megért tehát, csak éppen arról nincs sejtelve sem, hogy ki az a Goethe, amikor kibújik személyes viszonylataiból, és a „von” szócskát is levetkőzi. De választhatja fő témájaként az előadás az illúziók természetrajzát is; ebben az esetben a mű első tételei arról az illúzióról szólnak, hogy a nemesi rang és

neveltetés, a beidegzett illem és frigiditás kivonhatja magát a zsenialitás – vagy von Steinné szavaival élve: a ripókság – vonzásából, a középső rész ennek az illúzióknak az összeomlását mutatja, a lángoló Goethe és a rideg Charlotte von Stein párviadalában itt már láthatólag az utóbbi ég el, míg az előbbi sértetlen marad, és végül a mű utolsó két tétele azt tárja elénk, hogy miként menekül az okos Charlotte e kibírhatatlan valóságból az újabb illúzióba, abba a tévhitbe, hogy ki tudja számítani a ripók zseni reakcióit, és meg tudja örökre tartani magának őt. A végső kép: ennek az újabb – utolsó – illúzióknak az összeomlása.

A báburól

Hacks meglehetősen eleven bábút képzel a színre, olyat, aki pipázik, a pamlagra heveredik, esetleg kávézni is tud. E mozgalmasság egy-egy pillanatra megosztja a figyelmet, és így a színésznek nem kell első pillanattól az utolsóig egyedül állnia a közfigyelem gyújtópontjában; az is segítség a számára, hogy a bábu így szórakoztató és szellemes játékokat tesz számára lehetővé. El lehet azonban képzelni olyan előadást is, ahol a bábu egyáltalán nem látható; ebben az esetben a színésznőnek a távollevő von Goethe úron kívül a férjet is el kell játszania – az előadás még intellektuálisabbá válna így, feltehetően az érzékletesség rovására.

A kecskeméti von Stein úr Csizsár Imrének, a játéktér megalkotójának és egyben a darab rendezőjének a leleménye. Csizsár porosz, durván kidülledő, óriászöld szemmel; az illem által kordában tartott otrombaság nagyított, de nem emberfölöttivé torzított képe pöffeszkedik a székben. Lapos homlok, sörteszerű, de jól fésült haj, bamba mozdulatlan-ság. Ezzel a bábuval nem lehet játszani, sem a színpadon sem az életben – von Steinnének nincs sok szóra szük-sége ahhoz, hogy megértse, milyen borzalmas lehetett vele a házastársi ágyban. Amikor a darab végén, végső illúziójának összeomlása után fájdalomtól megrokkanva mellé ül a székre, mintegy azt sugallva, hogy ez már mindörökre, reménytelenül így marad, a bábu a nőnek Goethével szemben elszenvedett fájdalmas kudarcát a tragédia magaslatába emeli.

A játék kereteiről

Az ülő bábun kívül tapasztalható a színen még két szék is, és kétoldalt a képzelhetően tárt ablakok előtt egy-egy fehér füg-

göny, mely olykor, az indulat pillanataiban, lobogni kezd, továbbá a szín jobb oldalán egy kis pipereasztal. Itt készül a játék megkezdésére, illetve folytatására mind az öt tétel előtt Szakács Eszter: az utolsó simításokat végzi arcán, vagy – a nézők roppant irigységére – limonádét iszik. Segítője is van: egy néma színész, aki a szabad székeket és a játék szempontjából szükséges kisebb kellékeket – kalapos dobozt, levélsomót stb. – a helyükre teszi, átrendezi, majd a pipereasztal elé áll, segít a színésznőnek, és várja utasításait. Ez a megismétlődő rövid közjáték – teljes mértékben Hacksnak és mesterének, Brechtnek a szellemében – kivezet a játékból, távolságot teremt, a néző minden alkalommal abból indulhat ki, hogy nem von Steinnét látja, hanem egy játékot, melynek főhőse von Steinné, és egy színésznőt, aki szemünk láttára készül az átváltozásra, és szemünk láttára újból és újból, bűvöletesen végrehajtja ezt.

Szakács Eszterről

Mentsen meg a műbíráló istene a szuperlatívuszoktól: ki hisz nekik? Engem gyanúval töltenek el, még ha tőlem származnak, akkor is. „Szakács Eszter a leg . . .” No nem, ne így. Hibát keresek, amelytől ámulatom elrugaszkozhat. Mint ha az első részben, annak is az elején, a kelleténél külsődlegesebben játszaná a rideg társasági hölgyet; pattogó megvetése egyhangú, és a szavak sem mind érthetőek. Erzsébet királynőként, Schiller darabjában, autentikusabban pattogott. Igaz viszont, hogy von Steinné a megvetést és ridegséget nemcsak kifelé játssza el, hanem önmagának is; magatartását az öncsalás motiválja, ami eleve hitelrontó tényező. És ha meggondoljuk, milyen váratlanul, megdöbbentő erővel osztják el ezt a ridegséget az első tétel utolsó szavai, az „azt mondja: szeret” – erről a társasági hölgy társasági szövegébe iktatott pillanatról, a tettetés legmélyéről előparázsló érzés igazságáról nem szívesen mondanék le. Kapóra jön tehát a „hiba” is? Inkább így mondanám: helyén van a „hiba”, de azért az első tíz perc játéka, a ridegség skálája tágítható volna.

Szakács Eszter pusztá színpadi megjelenése is esemény. Fokról fokra bomlott ki ez a képessége, mint Akszinya vagy Erzsébet királynő már teljes mértékben előidézte ezt a csodát, ráadásul az utóbbiban megcsúnyult hozzá, ami az ő esetében rendkívüli bravúr. Von Steinné szerepében az a rendkívüli feladat várt rá, hogy állandósítsa varázsát,

Szakács Eszter Lotte szerepében (Kecskeméti Katona József Színház) (Sümeghy Zoltán felvétele)

mely a meglepetésből táplálkozik. Mono-dráma előadására, tehát az osztatlan figyelem tartós lekötésére csak olyan színész vállalkozhat, aki ezt az ellentmondást – a meglepetés tartósítását – fel tudja oldani. Szakács Eszter képesnek bizonyult erre, mégpedig főként azért, mert több oldalról látott neki a feladatnak.

Először is – és ez a rendezőnek éppúgy dicséretére válik – igen pontosan elemzett és alaposan végiggondolt szövegből indult ki. A már említett értelmezési lehetőségek közül egyet sem vetett el – a szintézisüket nyújtja. Ez a szintézis azonban csak úgy lehet átütő erejű, ha a különféle megközelítések egyetlen vezérlő gondolatnak rendelődnek alá. Kecskeméten von Steinné érző, szenvedő, reménykedő asszony, aki „illetlen” lelki kicsapongása elől rangjának, neveltetésének erőrendszerében keres menedéket. Ez fokozatosan összeomlik, és amikor már kő kövön nem marad, a keserű valóság – a távollevő von Goethe úr ki-

hült érzelve Róma végre kellőképpen forró napja alatt – visszakényszeríti a romok közé. Szakács Eszter tehát az illúzió és a valóság birkózását állítja középpontba, azt a szövevényes küzdelmet, amelynek során a különféle szerepek burkán – a rangbeliség és a nőiség követelményrendszerén és játékszabályain – áttör az élet. Ezt a küzdelmet az teszi olyan sokrétűvé és életszerűvé, hogy alakításában – a szöveggel teljesen egybehangzóan – a szerepek is benső hatalmakká válnak; az érzelmek nem valami-féle külső páncélzatot törnek át, hanem az én legbensejében tusáznak életükért. Ebben a harcban természetesen nagy szerepet játszik a szerelem tárgya, a távollevő von Goethe úr személyisége, az az el nem hanyagolható körülmény, hogy fentnevezett úr költő volt, továbbá ket-tőjük osztályhelyzete, alkata, társadalmi funkciója stb. Az ezekből adódó konfliktusok nélkülözhetetlen anyaggal szolgálnak von Steinné belső tusájához – a

„rangbeli” nő és az „érdemdús” férfi kapcsolata, a közösségében magát jól érző, értelmes, de korlátolt ember és a magányos zseni vitája, a társadalom és társaság normarendszerét tisztelő nőies nő és a minden normarendszernek fittyet hányó „férfiatlan” férfi ellentéte mind-mind gondosan proporcionált szerephez jut az említett fő konfliktuson belül. Az előadás így *valamiről* szól, de ha ezt a „valamit” megértjük, még mindig csak az általánosságnál tartunk, a kezdet kezdetén. Szakács Eszter a konfliktusok valószínűségi hierarchiáját építi fel e „valami” égisze alatt.

Másodszor is: a pontos szövegelemzés sűrített szubjektivitással párosul. Nem a régi beleélési, azonosulási módszerre gondolok. Szakács Eszter a játékidő legnagyobb részében bizonyos távolságból játssza Lottét, elénk állítja, bemutatja történelmileg és társadalmilag kialakult magatartási normáit, ízlését, követelményrendszerét. Ezt a távolságteremtést nemcsak a már említett, tétel-eleji közjátékok könnyítik meg, hanem a darab „beszélgetés”-jellege is: von Steinnén kívül el kell játszania a sajnálatos módon távollévő Goethe úr vélekedéseit is, amelyek gyakran tartalmazzák az ő lényének, magatartásának bírálatát. Ez a bírálat tetemesen megnehezíti a hagyományos „beleélést” és „azonosulást”. Az előadás szubjektivitása nem is ebből táplálkozik, hanem a színésznőnek abból az adottságából, hogy tapasztalatait magától értetődő természetességgel – katonai kifejezéssel élve: rejtve és fedve – be tudja építeni a szövegbe. Sokat tanulhat a női nemről, aki figyelmesen végignézi ezt az előadást. Öncsalás és csalás, vágy és lemondás, a szerelem stratégiája és taktikája, a kötelességek és érzelmek párviadala, a test hidegsége és melege, a kiszolgáltatottság és fölény szituációi különös hitellel elevenednek meg itt; de megelevenedik a férfiak véleménye is, az otromba bábué és a jóval kifinomultabb von Goethe úré – Szakács Eszter éppolyan jól ismeri és éppolyan pontosan közvetíti ezeket a férfiszempontokat, mint a szövevényes női rejtelmeket. Így lesz a „beszélgetés” Kecskeméten valódi, több személyes dialógus, ahol is valamennyi résztvevő hitelének biztosítéka: egy nagy művésznő jelenléte.